

Kruunu ja klaava: IFLAn ydinohjelmien puntarointia

Kirjastotieteen ja informatiikan yhdistyksen keväteseminaarin 1984 teemana on julkaisujen yleismaailmallinen saatavuus. Lähtökohtina ovat IFLAn ja Unescon voimin ylläpidettävät UBC (Universal Bibliographic Control) ja UAP (Universal Availability of Publications) -ohjelmat. IFLAn piirissä on puhuttu kahdesta käsitteestä, jotka yhdessä johtavat kolmanteen käsitteeseen: UAI (Universal Access to Information). Ohjelmat muotoiltiin vuonna 1975. Niiden tehtävänä on toteuttaa käsitteisiin sisältyvät päämäärä-ilmäisut.

UBC-ohjelmaan tartuttiin ensin. Sen tarkoituksena on kirjata maailman kirjallinen tuotanto siten, että tiedot siitä ovat kansallisiin bibliografioihin rekisteröityinä tavoitettavissa. UAP-ohjelma seurasi nopeasti kannoilla: Ei riitä, että käytettävissä on tiedot julkaisuista; myös julkaisujen tulee olla käytettävissä. UAP-ohjelman tarkoituksena on varmistaa, että julkaisut ovat yleismaailmallisesti saatavilla, mikä tarkoittaa, että jokaisen ihmisen tulisi saada käyttöönsä milloin tahansa ja missä tahansa tarvitsemaansa mitä tahansa yleiseen käyttöön julkaistua aineistoa. Ohjelma käsittää kaikki ne toiminnat, jotka edistävät tämän tavoitteen toteutumista. (1)

Suomen kirjastopiireissä UBC ja UAP on otettu vastaan hyvin myönteisesti. On jo tehty paljon työtä näiden ohjelmien puitteissa, osin pohjoismaisena yhteistyönä. Valmiutta tarttua ripeästi ohjelmahankkeisiin selittänee ainakin osaksi osallisuus SCANDIA-suunnitelmaan, jonka alkuperäisenä ideana oli muodostaa Pohjolaan yhteistoimintaan perustuva maailman tieteellisen kirjallisuuden omavara-alue. Sen ideat siirtyivät meillä osaksi tieteellistä kirjastotoimintaa ohjaavaa ammatillista normistoa ja valmistivat siten maaperää maailmanlaajuisten ohjelmien vastaanotolle. Näyttää kuitenkin jossain määrin käyneen niin, että hyötynäkökohdat ja ohjelmiin sisältyvät ideaalit ovat liukuneet toisiinsa melko erittelemättömästi. UBC- ja UAP-käsitteistä on tullut toisaalta hyödyllisiä aatelementtejä, jotka tukevat kirjastonhoitajien ammatti-identiteetin vahvistumista, toisaalta taas aatteellisia hyötytekijöitä, jotka parantavat kirjaston palvelukykyä.

Pohjola soveltuu hyvin UBC- ja UAP-ohjelmien koealueeksi siinä mielessä, että tieteellisten kirjastojen sektorilla on valmiina yhteistoiminnan perinne ja että kirjastonhoitajat ovat aatteellis-ammattillisesti virittyneet tämänsuuntaiseen toimintaan ja — kuten informaattikotkin — käytännössä tottuneet käyttämään hyväksi yhteistoimintarakenteita. Ennenkaikkea vauraat Pohjoismaat ovat sillä tavoin avoimia yhteiskuntia, että monipuoliseen vaihtoon vaadittavia mahdollisuuksia on tarjona runsaasti.

Aivan samoista syistä Pohjola ei maailmanlaajuisesti tarkastellen ole ollenkaan paras mahdollinen ohjelmien soveltamisalue. Esim. kehitysmaiden kannalta täällä vallitseva tila on utopiaa tai korkeintaan kaukana tulevaisuudessa mahdollinen malli, jota kuitenkin ei ehkä edes tavoitella. Täällä saadut kokemukset ja tulokset saattavat olla kehitysmaiden kannalta vailla merkitystä. Ne jäävät hyödyllisiksi Pohjoismaille itselleen.

UBC ja UAP painottavat sekä maailman kaikkien julkaisujen saatavuutta että koko maailman mahdollisuuksia saada julkaisuja. Vaikka ideaali erityisesti UAI-muodossaan on kaunis ja tavoittelemisen arvoinen, herättää se monenlaisia, osin käytännöllisiksi luonnehdittavia kysymyksiä.

Onko vastuu julkaisujen saatavuudesta niminomaan ja vain kirjastojen? Levitysprosessiin kuuluvat myös kirjoitusten tekijät, kustantajat ja julkaisijat sekä kirjavälitysorganisaatiot kuten kirjakaupat. Eikö näilläkin tahoilla ole jokin vastuu? (1) Kiinnitän tässä huomiota vain yhteen vastuuongelmaan. Suomessa on tiedeyhteisön taholta toistuvasti nostettu esiin, miten välttämätöntä on, että tieteellisiä julkaisujamme käännetään tieteen maailmankielille. Kirjasto- ja informaatiopalvelualan käsittein ilmaistuna tämä tarkoittaa, että käännettyinä julkaisujemme saatavuus maailmalla olisi todellista eikä vain bibliografista tavoitettavuutta. On kyse julkaisijain, meidän oloissamme tutkimuksen rahoittajien UAP-vastuusta. Vai onko?

Levottomammassa maissa kuin Suomi tai meitä jähmeämmässä yhteiskunnissa saattaa tilanne olla sellainen, että kiellettyjen ja ei-toivottujen aineistojen julkaisijain edun mukaista on välttää kansallisbibliografian anta-

maa julkisuutta tai kansallisbibliografiain tuottajat sivuuttavat tällaisen epämieluisan aineiston vaikenemalla siitä. Olkoon esimerkkinä arabiaksi kirjoitettava rakastettu runoilija, joka asuu Pariisissa, on viime aikoihin asti saanut tuotantonsa julkisuuteen Beirutissa, käyttänyt epävirallisia levityskanavia ja on monen arabihallituksen epäsuosiossa (2).

UAP-ohjelma sisältää ajatuksen, että kehitysmaat hyötyvät suuresti siitä, että informaation ja julkaisujen saanti tehostuu. Tosi-asiassa kehitysmaiden hallitukset eivät ole laajalti innostuneet siitä. Unescon hoidossa olevaan UBC-ohjelmaan on selvästi suurempi kiinnostus johtuen todennäköisesti siihen liittyvästä mahdollisuudesta saada edullisesti käyttöön tietokoneita ja ohjelmapaketteja. Tähän viittaavat Unescon yleisen informaatio-ohjelman viimeaikaiset painotukset.

Syyt UAP-ohjelman herättämään vähäisempään mielenkiintoon kehitysmaissa ovat hyvinkin yksinkertaiset. Ohjelmaan sisältyvien palvelujen käyttäjiä on hyvin vähän. Tapa käyttää dokumentteja s.o. lukea ei ole laajamittaista. Lukutaitoisten määrä on alhainen ja lukutaitoisien vähemmistön pääosa kykenee lukemaan vain äidinkieltään tai maansa virallista kieltä. Suullisella traditiolla on kirjallista suurempi kulttuurinen merkitys. Tässä kohdassa on paikallaan muistuttaa, että myös kehittyneissä maissa suullisella kommunikaatiolla on suuri merkitys: Tutkijoiden välisestä kommunikaatiosta sen osuudeksi on eräissä tutkimuksissa arvioitu 70 %. Me vain kutsumme sitä informaaliensa kanavien käytöksi. Taidamme manipuloida sanoilla itse itseämme!

Kehitysmaiden hallitusten kannalta prioriteetit ovat vallan muualla kuin jonkin kansainvälisen UAP-ohjelman kansallisen vastuun hoitamisessa. Siellä on tärkeämpää huolehtia siitä, että kansalaisille tarjotaan informaatiota kielellä, jota he osaavat, muodossa, joka tuo informaation heidän ulottuvilleen, ja tasolla, jota he ymmärtävät. On luotava oma informaation tuottamisjärjestelmä ja samalla valmennettava potentiaaliset käyttäjät lukutaitokampanjoin sekä koulutusmahdollisuuksia kasvattaen. Kansallinen etu on näissä oloissa tärkein. (1, 2)

Kansallinen etu on informaatiosektorilla viime aikoina noussut vahvasti esiin myös kehittyneissä maissa. Tieto — oli se sitten painetussa, muussa graafisessa tai elektronisessa muodossa — on saanut erityisesti tietotekniikkaan kytkettynä hyödykkeen luonteen. Siitä on tullut yksi maailmanmarkki-

noiden keskeisistä kauppatarvike- ja palvelusaloista. Tiedon nopea liikkuvuus yli maantieteellisten ja lainsäädännöllisten rajojen on herättänyt kehittyneissä maissa, myös meillä (3), suuren joukon julkisuuslainsäädäntöä, turvallisuuspolitiikkaa, tekijänoikeutta yms. sivuavia ongelmia. On herännyt kysymys siitä, miten suojata kansallisia, varsinkin kaupallisia, yleensä taloudellisia etuja.

UBC- ja UAP-ohjelmia kannattava filosofinen käsitys ihmisten oikeudesta päästä esteittä osalliseksi tiedosta törmää toteutuksen tasolla kaikkialla kansallisiin etunäkökohtiin. Vuoden 1913 Nobelin rauhanpalkinnon saajan Henri Lafontainen unelma universaalibibliografiasta olisi mahdollista toteuttaa teknisesti nyt, seitsemän vuosikymmentä myöhemmin. Valtioiden väliset eturistiriidat alkaen taloudellisista hyötynäkökohdista kulttuurisiin eroavuuksiin asti jarruttavat kuitenkin tehokkaasti ihmisten niiden perusoikeuksien toteuttamista, jotka saavat ilmaisunsa UBC- ja UAP-ohjelminä. Ne ovat käsitteellisesti sekä liian sofistikoituja että liian yleviä. Se kummaksi ne »tuomitaan» riippuu siitä, mistä päin maailmaa niitä tarkastellaan ja mitkä intressipiirit niitä tarkastelevat.

UBC- ja UAP-ohjelmien syntymisen IFLAssa on laukaissut se prosessi, joka kiihdyttää meitä kohti ns. informaatioyhteiskuntaa (2). Jo saatu kokemus osoittaa, että niillä on merkittäviä kansainvälispoliittisia ulottuvuuksia. Kuitenkin kirjastonhoitajat ovat vanhoissa sivistysmaissa työhönsä toteuttaneet jo vuosisatojen ajan näitä aatteita! He lienevät yhdessä informaattikkojen kanssa suurin yhtenäinen ryhmä, joka työnsä luonteen vuoksi on päivittäin osallisena informaatioyhteiskuntaan siirtymisen prosessissa. Siksi heidän tulisi tiedonvälityskanavien näppärän käytön osaamisen lisäksi kyetä vaikuttamaan myös tiedon nopeasta liikkumisesta syntyvien poliittisluonteisten ongelmien ratkaisemiseen.

Tampereella 19. 4. 1984

Marjatta Okko

Viihteet

1. Unesco Journal of Information Science, Librarianship and Archives Administration, Vol. IV, s. 2—30, 1982. — UAP-ohjelmaa tarkastelevia puheenvuoroja.
2. Anderson, Margaret, Problems in the international transfer of publications and information. Paper prepared for the Conference on Communication, Mass Media and Development, Chicago, Oct. 13—15, 1983.
3. Tieto ja oikeus — lakitietoutta tiedonkäyttäjälle ja informaattikolle, 14—15. 5. 1984, Helsinki. Lakimiesliiton koulutuskeskus. — Kurssi-esitys.